

сучасного австрійського письменника М.Кольмаєра. У його творчому доробку – твори, написані в різних жанрах (романи, оповідання, драми, перекази, новели, есе та ін.), більша частина яких була представлена на австрійському радіо ORF 1. До його радіопередач належать також численні інсценізації інших авторів, а також парафраз античних міфів, вибраних і впорядкованих самим автором. Ці літературні передачі користувалися величезним успіхом у слухачів.

До особливостей викладу М.Кольмаєра належать відповідним чином укомпонована композиція твору, застосування риторичних засобів, моделювання мови та інтонації голосу. Оповідь відіграє для М.Кольмаєра чи не найвагомішу роль: *“Чи розповідаю я щось усно на радіо, чи створюю з цієї усної оповіді книжку, це – вибір іншого матеріалу та інструменту... я працюю і роблю те саме: я розповідаю історію”* [2].

Письменник оригінально трактує в новому контексті “вічні” теми та мотиви давньогрецьких міфів. Серед них такі, як “взаємини чоловіка й жінки”, “конфлікт батька та сина”, “прагнення до пізнання”, “любов та війна”, “щастя забуття”, “вигнання”, “туга за батьківщиною”, “самоусвідомлення” та ін. У результаті трансформації письмової форми в усну виникає якісно новий текст, який із зацікавленням сприймає реципієнт.

Оративність набуває в М.Кольмаєра „подвійного” навантаження, зумовленого свідомим використанням фабули давньогрецьких міфів, для яких усна форма викладу є генуїною.

Отож, оративність як усна форма літературного твору є дійовим засобом донесення до реципієнта його змісту. Звернення сучасного австрійського письменника Міхаеля Кольмаєра до оративності свідчить про медіальний аспект розвитку сучасної літератури.

1. Metzler-Literatur-Lexikon: Begriffe und Definitionen / hrsg. Schweikle G. u. I. /, S. 297 – Stuttgart: Metzler, 1990. – 525 S.
2. Ljz W. Auf Kalypso folgt Penelope. Michael Kuhlmeier über antike Helden, Dilettanten und neue Vorhaben // Voralberger Nachrichten (Bregenz) v. 13.01.2001.

Клічук О.Д.

ВНЕСОК Р. ДАЛА В ІСТОРІЮ ПРО ХИТРОГО ЛИСА: ОНОМАСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Далову назву “Fantastic Mr Fox” (1970 р.) в українському перекладі замінено більш дидактичною “Містер Фокс та його друзі” [9, 67-128]. Р.Дал хотів витримати традицію. Історії про хитрого лиса відомі з античних часів. У XIII ст. у Франції ці історії були упорядковані у великий “Роман про Лиса” – “Roman de Renart” – у 30 частинах (за даними І.Я.Франка – у 36 частинах [13, 65]). Твір користувався великою популярністю й відомий у багатьох варіантах та переробках. Читачів та слухачів особливо приваблювала можливість алюзії тваринного епосу до людських стосунків – сатира на королівську владу тощо [8, 363 – 364]. Провідна тема роману – боротьба хитрого лиса Ренара з брутальним і дурним вовком Ізегрімом. Докладно

й змістовно історію тваринного епосу взагалі й пригод хитрого лиса зокрема описав І.Я. Франко [13].

Ця тема зберігається і в наступних творах про лиса. А їх було чимало. У середньовічній Німеччині одною з найвідоміших стала поема Генріха фон Алькмара "Рейнке-лис", видрукована в 1498 р. і передрукована в 1752 р. Йоган Вольфганг Гете в 1793 р. на її ґрунті створив гекзаметром свою поему "Reineke Fuchs" ("Рейнеке-лис") у 12 піснях. І тут сюжет обертається навколо ворожнечі хитрого лиса і дурного вовка, причому в обох поемах останній зберігає своє ім'я Ізеґрім, що буквально означає "залізний шолом" [1, 613]. Пор. уже в першій пісні (в перекладі на російську мову Л. Пеньковського): "С первой жалобой выступил Изеґрим-волк. ...Прошу посочувствовать горю, что претерпел я, со срамом великим, от Рейнеке-лиса!" [4, 419 – 420].

Навколо ворогування вовка з лисом побудував свою поему й І.Я. Франко. Але в "Лісі Микиті" вовк стає вже Неситим, а лис – Микитою, не без впливу укр. микитити "міркувати, метикувати" [11, т.4, 702], змикитити "зрозуміти, додуматися" [11, т.3, 618]. У словнику Б.Д.Грінченка обидва ці дієслова включають сему "обдурення": микитити "викручуватися, нечисто діяти", змикитити "обдурити", в обох випадках із посиланням тільки на Є.Желехівського [5, 165, 423]. І.Я.Франко, гадаємо, врахував цю сему при доборі імені для свого героя. Генетично дієслово микитити є метатезою дієслова метикувати і з іменем Микита асоціюється лише вторинно [6, 459]. Але для імені хитрого лиса цей вторинний зв'язок виявився вирішальним. Пор.: "Перший вийшов Вовк Неситий. "Царю, - каже, - від Микити вже мені хоч пропадать!" [12, 68]. Взагалі, якщо в старих поемах, у тому числі й у Гете, практично кожна тварина – персонаж мала своє особливе ім'я, наприклад бобер – Бокерт "книжник", вовчиця – Гірмунда "жадібна", лев – Нобель "благородний", то Франко від того слухно відмовляється, хоч і залишає спеціальні імена для головних персонажів.

Ці імена стали цілком українськими, бо І.Я. Франко, як він сам зазначив, "бажав не перекласти, а переробити стару повість про лиса, зробити її нашим народним добром, надати їй національну подобу" [13, 67]. Сам Микита іменується і Микитко, і Лисюра, його жінка один раз позначена андроніком Микитиха, а діти – Міцько й Міна (Мінка). Вовк Неситий нібито має ще ім'я Миколайко [12, 73], а його ім'я Вовк – похідні Вовчисько, Вовчище, Вовцуньо, і прізвище утворення Вовчук. Дружина ж його – виключно Вовчиця. Загальні імена цих персонажів теж пишуться з великої літери, бо теж функціонують як одиничні, власні – як оніми і вживаються частіше, ніж спеціальні імена. І в статті про джерела своєї поеми І.Я.Франко говорить "про пригоди Лиса, Вовка, Медведя, Зайця, Кота, Цапа і інших звірів" [13, 59], не вживаючи їх спеціальні імена.

Свій варіант пригод лиса – містера Фокса (англ. fox – "лис") – створив і Роалд Дал. Від класичного сюжету він відійшов далеко і рішуче. Вовк і Лев взагалі відсутні. З містером Фоксом ворогує не вовк, а три багатенькі фермери: "Their names were Famer Boggis, Famer Bunce and Famer Bean" [14, 8]. Англійське прізвище Boggis походить від середньоанглійського boggisch "хвалькуватий, задрісний" [10, 79, 525]. Боггіс розводив курчат і був надзвичайно гладким. Прізвище Банс пов'язується з англ. жаргонним bunce "незаконні прибутки" [3, 198]. Банс розводив качок і гусей, був

низеньким, а об'їдався так, що в нього завжди болів живіт. Ім'я ж Бін походить від давньоанглійського *bean* “квасоля, біб”, збереженого й сучасною мовою, яка має до того ж і жаргонне значення цього слова “гроші” [3, 142; 10, 64, 523]. Бін розводив індиків, але, на відміну від своїх сусідів, їх не їв, а тільки пив сидр (мав величезний яблуневий сад), був худий, як тріска, і найрозумніший з цієї трійці.

Як бачимо, негативні семи закладено в усі ці три прізвища, а єдність їх носіїв підкреслюється тим, що всі прізвища починаються на ту ж літеру.

Склад родини – “Mr Fox and Mrs Fox and their four Small Foxes” [14, 15], в опублікованому перекладі: “лиси – містер та місіс Фокс та четверо маленьких лисенят” [9, 71]. Так ці лиси – персонажі іменуються протягом усього твору, лише в приязних зверненнях до містера Фокса, його друга Борсука сім разів уживається демінутив *Foxy*. В існуючому перекладі лише перший ужиток цієї форми відбивається лексично: “Badger!” cried Mr Fox. “Foxy!” cried Badger” [14, 59] – “Борсук! – не вірячи своїм очам, скрикнув містер Фокс. – Це ти, Рудий? – здивувався Борсук” [9, 103]. В усіх інших випадках він виражений граматично – кличним відмінком: “My dear Foxy!”, “I do, Foxy” [14, 63, 71] – Мій любий Фоксе!”, “Розумію, Фоксе” [9, 106, 112].

Усі без винятку вони іменуються своїми загальними назвами, причому самці навіть детермінатива містер не мають. Він є виключним привілеєм містера Фокса, бо ніхто інший, навіть Боггіс, Банс чи Бін, у казці ні разу містером не названий. Це цікавий номінаційний прийом, що виділяє хороброго головного героя з-поміж інших персонажів казки. Пор.: “Mr Fox and Badger and the Smallest Fox” [14, 78].

У Р.Дала прийнята така онімічна позиція: Rabbit-Mrs Rabbit-Small Rabbit. І все це контекстом та змістовим наповненням перетворюється у власні імена, в оніми. Письменник не уникає повторення цієї ж назви, хоч міг би ужити якісь синонімічні звороти, як це почасті зроблено в українському перекладі. Не уникає тому, що *repetitio est mater studiorum*: щоб читачі – діти (міські діти) засвоїли назви звірят. І все це симпатичні маленькі тваринки. Ніякої звірячої ворожнечі. Вона зведена тільки до комічного у своїй злості Пацюка. Лінія ворожнечі: тварини – люди. І не всі люди, а троє зажерливих багатіїв – фермерів. Ось таким став давній сюжет про хитрого лиса під пером Роалда Дала.

Л.О. Белей слушно зауважує, що ім'я на взірець Самота, Дівчинка тяжіють радше до апелятивів, ніж антропонімів, оскільки з останніми їх пов'язує тільки правопис і контекст [2, 34]. Але Самота і Дівчинка, так само як і *Badger* і *Rabbit*, це, без сумніву, оніми, власні назви, а не апелятиви. Крім правопису й контексту, які цей факт уявляють, є функціональне навантаження, яке й перетворює ці апелятиви в оніми. Адже всі ці імена – позначення одного, одиничного носія. А зв'язок із апелятивом дає змогу вказати на провідну прикмету, у випадку Р.Дала – у формі оніма познайомити дитину з певною тваринкою та її назвою, як у казці “James and the Giant Peach” письменник знайомить дітей з різними комахами та їх назвами [7].

Після такого ономастичного аналізу варто повернутися до назви казки “Fantastic Mr Fox”. Містер Фокс називається фантастичним тому, що той знаходить вихід із, здавалось би, безвихідного становища, проявляє розум і хитрість, якими перемагає своїх рішучих ворогів з їх технікою й сотнею

помічників, рятує від голодної смерті свою родину та своїх сусідів-звірів. По-перше, це для читачів-дітей, а для себе й для дорослих читачів, знайомих з історією питання, є й по-друге: сюжет казки Дала містить дивного, химерного лиса, в прямому сенсі фантастичного на фоні традиційних історій про хитрого лиса, бо тут, у казці, все не так, як у традиційній історії. Інакше кажучи, Р.Дал витримав традицію в назві твору іменем головного персонажа – “Роман про лиса”, “Рейнеке-лис”, “Лис Микита”, “Фантастичний містер Фокс”. Однак сам сюжет відносно традиційного може бути кваліфікований як фантастичний, бо дуже від звичаєних історій відрізняється.

Ця відмінність стосується й онімії твору. У традиційних історіях про хитрого лиса звірі живуть ніби самі по собі, а люди з'являються епізодично, десь далеко і істотної ролі в сюжеті не відіграють. Звірі виступають ніби заміниками людей і тому всі мають свої власні імена. А у Р. Дала імена – це прикмета людей (крім трьох фермерів, іменується Mrs Bean та її служниця Mabel, більше ніхто з людей персонально не згадується), звірі ж обмежуються своїми загальними назвами, які в тексті, в ужитку завжди подаються як власні, що істотно індивідуалізує, посилює вагомість кожної з включених до казки тварин.

У загальному підсумку можна зазначити, що всі традиційні історії про хитрого лиса, як і вся існуюча література, були виразно антропоцентричними, бо творилися для людей і зрештою про людей – під машкарою тварин. Ця традиція зберігається від сивої давнини до поеми Гете включно. Антропоцентричними, безперечно, залишилися і твори І.Я.Франка та Р. Дала. Однак при цьому Франко до загальної антропоцентричності додав міцний заряд етноцентричності. Його персонажі-звірі – це українські звірі. Герої поеми мають характер і так само імена (пор., окрім імен персонажів, хоч би той факт, що Лев царює у Львові, а Лис Микита мешкає в Лисовичах) не людей узагалі, а українців, бо зіперті на українську мову. У Р.Дала ж поряд з антропоцентризмом виразно здійснюється зооцентризм як символ рівності, як захист прав братів наших менших. Твір закликає любити природу і все живе, а не нищити його. З цим напрямом твору добре узгоджується прийнята Р.Далом онімічна система казки.

1. *Аникст А.* Коментарии: Рейнеке-лис // *И.В. Гете Собрание сочинений: В 10 т. – М.: Худ. литература, 1977. – Т.5. – С. 611 – 615.*
2. *Белей Л.О.* Нова українська літературно-художня антропонімія: Проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 175 с.
3. *Большой англо-русский словарь: В 2 т./ По друк. И.Р. Гальперина. – 3-е изд.. – М.: Рус. язык, 1979. – Т. I. – 822 с.*
4. *Гете И.В.* Рейнеке-лис // *И.В. Гете. Собрание сочинений: В 10 т. – М.: Худ. литература, 1977. – Т. 5. – С. 419 – 531.*
5. *Грінченко Б.Д.* Словарь української мови. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – Т. 2. – 573 с.
6. *Етимологічний словник української мови. – К.: Наук. Думка, 1989. – Т.3. – 549 с.*
7. *Клічук О.Д.* Початки казкової онімії у творчості Роалда Дала: “James and the Giant Peach” // у друці.
8. *Краткая литературная энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1971. – Т. 6. – 1040 с.*

9. Містер Фокс та його друзі. Казки. – К.: Інтерпрес, 1997. – 191 с.
10. Рыбакин А.И. Словарь английских фамилий. – М.: Рус. язык, 1986. – 576 с.
11. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 1 – 1.
12. Франко І.Я. Лис Микита // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.4. – С. 68 – 166.
13. Франко І.Я. Хто такий “Лис Микита” і відки родом? // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.4. – С. 58 – 67.
14. Dahl R. Fantastic Mr Fox. – London: Puffin Books, 1988. – 90 p.

Шерякова О.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

НАРОДНО-ПІСЕННА СИЛАБІКА В ПОЕЗІЇ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

“Непривітаним співцем” назвав Якова Щоголева М.Зеров. Справді, дивна доля його поетичної спадщини. Ще за життя окремі його вірші стали народними піснями, але, незважаючи на це, поезія Якова Щоголева широко популярними творами мало відома.

Чимала частина віршів поета становить цінне надбання української реалістичної поезії 70-90-х років XIX століття. Незважаючи на неприхильність Щоголева до тенденційності в мистецтві, багато його віршів розповідають про страждання знедолених. Вони пройняті щирим співчуттям до трудящих і викликають таке ж співчуття, любов у читачів.

Віршована спадщина поета добре проаналізована у плані ідейно-тематичного та жанрового багатства, однак майже недослідженим залишається його віршування.

Більшість творів Я.Щоголева написано в стилі вірша народної пісні, яка була для поета тим багатющим джерелом, з якого він черпав цілющі води для своїх творів.

Спробуємо детальніше зупинитися на розгляді народно-пісенної силабіки віршів Якова Щоголева на основі окремих творів 80-х років, що увійшли до збірок “Ворскло” та “Слобожанщина”.

Яків Щоголів в основному використовував рівноскладову будову силабічних віршів. Багато його творів двовимірні, мірою їхнього ритму можуть бути і силабо-тонічні стопи й силабічні групи, відповідні пісенним текстам. У поета майже в усіх творах, написаних у стилі народної пісні, є класичні форми. Яків Щоголів використовував різноманітні розміри: (6+6)2, (7+6)2, (8+4)2, (8+7)2, (8+8)2, (9+9)2, (12+6)2 та ін. Наприклад, силабічний розмір (7+5)2 представлений віршем “Родини” (1881) зі збірки “Ворскло”. Наведемо першу строфу цього твору:

Не блищало сонечко,	○○○ ○○○	7
Місяць не дививсь, -	○○○○	5
Дощ ішов і вітер вив	○○○○ ○○	7
В мить, що ти родивсь [1, 175].	○○○○	5